

КАЛАРЫСТЫКА МАСТАЦКАГА СВЕТУ СЯМЕЙНА-АБРАДАВАЙ ПАЭЗІІ

Апошнім дзесяцігоддзем адным з актуальных і прыярытэтных пытанняў з’яўляецца праблема вызначэння функцыі колераабзначэння ў мастацкіх тэкстах. Вядучымі спецыялістамі ў распрацоўцы беларускай каларыстыцы – напямку мовазнаўства, які вывучае колеравую і светлавую лексіку з дапамогай семантычнага аналізу, з’яўляюцца І. Бабаед, Ю. Бабіч, С. Лясковіч, М. Разладава, М. Шабовіч. Навуковая навізна іх даследаванняў характарызуецца спробай выявіць ролю колераў у будове візуальнага асяроддзя персанажаў ў творах беларускіх літаратурных класікаў: Я. Коласа, У. Караткевіча, С. Грахоўскага, І. Шамякіна, М. Багдановіча, В. Быкава і інш. Аднак колеравая палітра фіксуецца не толькі ў творах знакамітых пісьменнікаў і дзеячаў культуры. Яшчэ з даўніх часоў яна пэўным чынам уплывала на свядомасць нашых продкаў і замацоўвалася ў вусна-паэтычнай форме. Звярнуцца да сваіх каранёў, да сямейна-абрадавай паэзіі – азначае ўзнавіць сувязь часоў, аднавіць набытыя каштоўнасці.

Мы скіравалі сваю ўвагу на найбольш дакладныя, на наш погляд, звесткі, якія змешчаны ў тамах серыі БНТ («Радзіны», «Вяселле», «Пахаванні. Памінкі. Галашэнні»), і правялі аналіз каларыстычнай лексікі, выкарыстоўваючы колькасна-статыстычны і семантычна-лінгвістычны метады. Па наяўнай колькасці фальклорных адзінак і ахопу рэгіёнаў іх запісу дадзеныя кнігі прадстаўляць сярэднестатыстычную даставернасць бытавання сямейна-абрадавай паэзіі і з’яўляюцца ўмоўна-рэпрэзентатыўным матэрыялам даследавання.

Зроблены намі колькасны падлік колералексем, які прадстаўлены ў табліцы, дазваляе зрабіць наступныя вывады. Найбольш насычаны колераабзначэннямі вясельныя песні. У іх дамінуюць белы (769) і зялёны (592), на другім месцы – чырвоны (308) і залаты (305). Вараны (214), жоўты (236), русы (217) займаюць трэцюю пазіцыю. У радзінна-хрэсьбінных песнях ёсць адпаведнасць вясельным – прыярытэт белага (118) і зялёнага (106) колераў і асабліваецца праз узмацненне пазіцыі варанага (53): ён нават пераўзыходзіць чырвоны (48).

Пахавальныя галашэнні даюць іншую карціну. Тут белы (29) і залаты (29) – раўнапраўныя лідары, за імі ідуць жоўты (18) і зялёны (15), далей – сізы (13), шэры (12), сівы (11), чырвоны (11), цалкам адсутнічае гама цёплых колераў (румяны, ружовы, рыжы, буры, медзяны, алы і г. д.).

Больш поўнае ўяўленне аб колькасным і якасным складзе колералексем у розных відах сямейна-абрадавай паэзіі дае наступная табліца:

	Радзінныя песні	Вясельныя песні	Пахавальныя галашэнні	Агульная колькасць
Белы	118	769	29	916
Зялёны	106	592	15	713

Чырвоны	48	308	11	367
Залаты	31	305	29	365
Вараны	53	214	1	268
Жоўты	5	236	18	259
Русы	5	217	-	222
Чорны	35	175	5	216
Сівы	21	127	11	159
Шэры	27	101	12	140
Сіні	16	97	2	115
Сізы	5	28	13	46
Рабы	10	26	1	37
Кары	3	4	1	8
Румяны	2	24	-	26
Ружовы	5	18	-	23
Сярэбраны	6	10	-	16
Рыжы	3	6	-	9
Буланы	-	5	-	5
Буры	5	-	-	5
Медзяны	1	2	-	3
Алы	-	1	-	1
Блакітны	-	1	-	1
Руды	-	1	-	1

Сістэматызацыя каларыстыкі беларускай сямейна-абрадавай паэзіі выглядае наступным чынам:

1) асноўныя спектральныя колеры палітры: чырвоны («красны»), жоўты, зялёны, блакітны («галубы»), сіні;

2) дадатковыя колеры:

а) адценні асноўных колераў: ружовы, шэры, алы, рыжы (аранжавы);

б) афарбоўкі жывёльнага свету: вараны, сівы, сізы, буланы, буры, кары, русы, румяны, рабы;

в) памежныя: чорны, белы;

г) колеры, якія сімвалізуюць металы: залаты (як жоўты), сярэбраны (як белы, сівы), медны (як чырвоны).

Звернемся да семантычна-лінгвістычнага аналізу твораў і адзначым характэрныя асаблівасці.

Белыя колераабазначэнні ў радзінных песнях часцей за ўсё прысутнічаюць у саматычным кодзе. Перанясенне іх у дэндэралагічны абумоўлена наяўнасцю вобразнага паралелізму: «...*Ой, зашумела белая бяроза. // Ой, застагнала Манечка у ложы...*» [4, 238]. Эпітэт белы – абавязковая мастацкая дэталі пры ўзгаданні бабкі-павітухі, кумоў: «...*Ды брала ж бабулічка на белы рукі, // Ды дайце ж бабулічцы сем мер мукі...*» [4, 178]. Малюнак дапаўняюць чыстая калыска і белая тканіна, у якія клалі нованароджанага: «...*Ды дайця ж вы бабулічцы сем мер канпель, // Пакладзіце дзіцятку ў белую калыбель...*» [4, 178].

У вясельных песнях белыя колералексемы ўжываюцца для пазначэння частак цела нявесты – «белае лічка», «белыя плечы», «белыя ножкі»: «...Дзеўка ходзіць ды ўсё пахаджае, // Белыя ручкі да сэрца складае...» [1, 122]; «...Па белых плечаньках коска ляжыць, // Па румяным ліцу слёзка бяжыць...» [1, 397]. Нявеста ўяўлялася чыстай, бязгрэшнай дзяўчынай, якая рыхтуецца да пераходу ў іншы стан жыцця.

Абавязковыя антуражныя паэтычныя маркёры – «белы лён», «белая кашуля», «белае плацейка», «белая хустачка», «белы абрус» – выкарыстоўваюцца не толькі ў вясельных песнях, але і ў пахавальных галашэннях. На вяселлі маладыя становіліся на белы ручнік, пасля замужжа нявеста ўпершыню павязвала белую намітку, у яе руках заўсёды была «белая хустка» – сімвал смутку: «...Сястрыца мая родная, // Я ж цябе за стол вяду, // Да ў ручкі хустку даю. // Хустку даю бяленькую, // Са слёзак макрэнькую...» [2, 480]. У пахавальных галашэннях нябожчыка аправалі ў белае адзенне, пакрывалі белым палатном, праважаючы ў апошнюю пасцель: «...буду белую пасцелечку слаць...» [5, 219].

Паэтычны маркёр «белы свет» у вясельных песнях ахоплівае жыццёвую прастору чалавека (жывёльны і раслінны свет), інакш кажучы ўсе чатыры бакі свету, што ідуць па гарызанталі вакол зямлі: «Ажаніся, сынку, вазьмі сабе жонку... // ...Каторая б дом свой шанавала, // Дом свой уберагала... // ...І нас, старых, за варагнік // На бел свет не вытаўкала» [1, 239]. Але ў галашэннях такі маркёр набывае якасць «нямілага» свету, бо ў ім гаруюць асірацелыя сваякі: «...Зарана, дочанька, зарана, родная // З белым светам папрашчалася...» [5, 375]; «...Не бачыць цябе болі, мой татачка, // Прыйдзецца гараваць, як тэй пташачцы, // Кідацца па свету беламу, // Шукаць шчасця, долі абыдзеныя...» [5, 195].

Такім чынам, белы колер – агульны элемент колеравай гамы ўсіх сямейна-абрадавых твораў. І хоць яго абрадавая і ідэйна-мастацкая функцыя адрозніваюцца, але ўсё ж ён дамінуе ва ўсіх асноўных этапах жыцця чалавека: нараджэнне, вяселле, пахаванне.

У сямейна-абрадавай паэзіі лінія зялёнага колеру абумоўлена яго месцам у традыцыйнай карціне свету беларусаў, дзе ён звязаны з расліннасцю, прыродай. Звычайна зялёныя колераабзначэнні выкарыстоўваюцца для апісання прыроднага атачэння падзей: «дуб зялёны», «зялёныя лугі», «зялёная трава», «зялёная дуброва», «зялёны садочак», «зялёны гай». Напрыклад: «...Не салавейка ў зялёным садзе свішча, // А гэта я – твая маманька, // Па дочаньцы плачу...» [5, 374], «Раззеляніўся зялёны садок у гародзе, // Развесяліўся молад Мішачка у дарозе...» [1, 468].

Моцная эмацыянальная ўзрушанасць, напружанасць пахавальных галашэнняў спалучаецца з ідэалізацыяй вобразаў: «Мой татачка, мой залаценькі...» [5, 204]; «...Ручачкі мае любыя і мілыя, // Ручачкі мае дарагія, ручачкі мае залатыя! // А нарабotalіся ж вы, ручачкі!.. // ...Ад'езджаеш ты...» [5, 211]. Залаты як колер сваімі каранямі ўзыходзіць з язычніцкай культуры, дзе золата – самы каштоўны метал. Таму ў галашэннях залаты колер метафарычна пазначае самае дарагое, што страціў чалавек.

Жоўтыя колералексемы дамінуюць у вясельных сіроцкіх песнях і пахавальных галашэннях у якасці колеравага эпітэту «жоўтыя пяскі» – месца, дзе пахаваны бацькі, сваякі, родныя: «*Суботачка нядзелечцы гадзіла, // Млада Анечка па магільнічку хадзіла, // Чаравічкамі жоўтыя пясочак страчыла, // Яна свайго роднага татку будзіла...*» [3, 34]; «*...А я ж цябе выпраўляю ў доўгую дарожачку – // Невядомую, незнакомую, // У жоўтыя пяскі, у сырую зямельку*» [4, 311]. Такі эпітэт з’яўляецца ўвасабленнем паняцця «мёртвая зямля», зямля, на якой нічога не расце, куды закопваюць нябожчыка. А значыць, такое месца мае дачыненне да замагільнага свету, месца жыцця душ памерлых.

Як бачым, мастацкі свет кожнай групы твораў мае ўласцівую яму колерававую гаму. Пры іх параўнанні адзначаюцца відавочныя сыходжанні – абсалютная перавага белага колеру ва ўсіх жанрах сямейна-абрадавай паэзіі – песнях і галашэннях. Белыя колералексемы здольны кадзіраваць жыццё, нараджэнне і смерць. Акцэнтацыя зялёнага ў радзінных і вясельных песнях звязана з прыродным асяроддзем, яго жыццёвымі сіламі. Залаты колер атаясамліваецца з каштоўнасцю роднага, блізкага, але і сканчанага, а жоўты з’яўляецца носьбітам негатыўнай канатацыі. Акрамя таго, маюцца асобныя неадпаведнасці, напрыклад: русы цалкам адсутнічае ў пахавальных галашэннях, яго лёгкая штрыхі сустракаюцца ў радзінных песнях, а ў вясельных песнях ён знаходзіцца ў групе шырокаўжывальных азначэнняў. Гэта сцвярджае думку, што русы – колер валасоў жывога чалавека, нявесты, таму ён адсутнічае ў пахавальных галашэннях і не мае дачынення да смерці.

Такім чынам, мяркуем, што абрадавы хранатоп і колеравая гама мастацкага свету ўзаемазвязаны, узаемаабумоўлены і па-рознаму спецыфічны ў сямейна-абрадавых песнях і галашэннях.

ЛІТАРАТУРА

1. Вяселле. Песні: у 6-ці кн. Кн. 1 / склад. Л. А. Малаш. – Мінск, 1980.
2. Вяселле. Песні: у 6-ці кн. Кн. 2 / склад. Л. А. Малаш. – Мінск, 1981.
3. Вяселле. Песні: у 6-ці кн. Кн. 3 / склад. Л. А. Малаш. – Мінск, 1983.
4. Радзінная паэзія / рэд. Г. І. Цітовіч. – Мінск, 1971.
5. Пахаванні. Памінкі. Галашэнні / рэд. А. С. Фядосік. – Мінск, 1986.